akiknek portréját önálló dolgozatban rajzolta meg — elnagyoltan, újságcikk színvonalon. Ez pedig — a legjelentősebb költők elhagyása — az összefoglalást esetlenné, mozaikossá tette. A szintézis-alkotás bizonytalanságát, a határozott vezérelv hiányát mutatja az is, hogy egyes alkotók (Fábri Zoltán, Egri Viktor szembeszökően) más helyre kerültek a kézikönyvbeli „változathoz" képest. A befejező oldalak nyomasztó címzuhataga sem emeli a tanulmány értékét.

A szlovákiai magyar irodalmat tárgyaló fejezetek hibájául kell felrónunk azt is, hogy a szerző azt a hazai literatúrától szinte teljesen elszigetelten elemzi. Ez a tárgyalási mód nem teszi lehetővé az írók vagy írói csoportok megnyugtató értékelését, fejlődéstörténeti helyük megállapítását, és ilymódon nem summázhatók a csehszlovákiai magyar irodalom fő specifikumai sem. A kötet egységét zavaró ismétlések is bomlasztják. Viszont elismerésre méltó, hogy igen sok olyan anyagot dolgoz fel, amely hazai kutatóink számára nehezen érhető el (magyar nyelvű folyóiratok ismertetése; a Sarló mozgalom szerepének elemzése; Petőfi utóélete a csehek és a szlovákok között stb.).

A kötet, ha a szakemberek számára nem is annyira jelentős, mint Csanda korábbi munkái, számos új területtel próbálja bővíteni a szlovák és magyar irodalmi köztudatot. (Szomorú, hogy a kötet példányszáma —680 —erősen csökkenti ennek a szándéknak a megvalósulását.)

Alexa Károly

Szemlér Ferenc: A költészet értelme. Esszék és jegyzetek. Bukarest, 1965. Irodalmi Könyvk. 437 l.

Nem annyira a műfaji, mint a tematikai sokoldalúság lepi meg első pillanatra az olvasót Szemlér kötetét forgatva. Nehéz is lenne egyetlen mondatban meghatározni, hogy miről szól a romániai magyar költő nemrég megjelent könyve. Ha felsoroljuk az egyes esszék, visszaemlékezések, jegyzetek stb. címét, tárgyilag talán kimerítjük a művet, ez azonban önmagában még keveset mond a szemléri „költészet" értelméről.

Időrendben Zrínyitől az erdélyi kortárs költőkig, tematikailag a magyar s a román irodalomtörténet egyes kiemelkedő alakjainak (Zrínyi, Jósika, Kriza, Kemény Zs., Petőfi, Madách, Ady, Babits, Eminescu, Sadoveanu, Arghezi stb.) bemutatásától a természettudomány és a költészet viszonyának, a fordításirodalom, a nyelv, az irodalmi hatás stb. egyes problémáin át a költő legszemélyesebb reflexióiig terjed a skála. Mi indokolja mégis ezeknek a megírásuk időpontjában is eltérő jellegű írásoknak az egy kötetbe gyűjtését? Van-e olyan rendező elv, amely egységessé teszi a kötetet?

Önálló esztétikai rendszert aligha találunk a műben. Ami az egységet biztosítja, az az író egyénisége. Önmagában ez az igaz megállapítás azonban még keveset mond. A tudomány eszközei objektívek, felhasználásuk módja azonban nemcsak a mű értékét határozza meg, hanem vall írójáról is; Szemlér Ferenc írásai mögött *egységes magatartás* húzódik meg, 30 év távlatában is: a mindenkori haladás, majd a szocialista közösség mellett elkötelezett ember magatartása. Nemcsak tanulmánygyűjtemény tehát Szemlér könyve, hanem a költő közvetett vallomása is magáról. Erről nem szabad megfeledkeznünk, amikor az egyes írások tudományos érdekű vizsgálatához fogunk.

A közösségért felelősséget vállaló költő gyakran nyúlt a tanulmány eszközéhez, amikor, a *köztudat* formálása ezt szükségessé tette. Írásai részben *publicisztikai* funkciót is betöltöttek. Ezek az esszék rendszerint nem egész életművet elemeznek, nem adnak fejlődésrajzot, hanem egy, többnyire meghamisított, s ezért aktuálissá váló kérdést vetnek fel, s oldanak meg polemikus éllel.

Nem véletlenül fedezte fel a nemzeti önállóságért küzdő Zrínyiben éppen 1943-ban az aktuális költőt. A Kriza-tanulmányban, s hozzá hasonlóan, a Petőfiről írott esszéiben is, az ösztönös népköltészet s a tudatos műköltészet célzatos szembeállítói ellen harcol. A népköltészet „ösztönösségét" ugyanúgy nem szabad kisajátítani a haladó műköltészettel szemben, mint ahogy a népies Petőfit a forradalmár költővel szemben. Babits *Európai irodalomtörténete* azonnal tanulsággal szolgál számára. A nacionalista-soviniszta szellemben bezárkozó irodalommal szembeszállva a babitsi európai kultúrközösség gondolatát hangsúlyozza. Illyés *Puszták népe* című könyvével kapcsolatban a cselédség tarthatatlan helyzetére, Ady időszerűsége kapcsán pedig a még be nem váltott forradalmi tettre figyelmeztet. (1936, 1944. jan.).

A fönt említett írásokkal szemben Jósikáról, Keményről s Babits költészetéről szóló tanulmányai kevésbé hordoznak aktuális programot, ezekben nagyobb szerep jut az elmélyültebb, fejlődésrajzot is adó jellemzésnek. Különösen az első kettőben, az írói személyiség kialakulása jelenti a központi problémát Szemlér számára. A Jósika-tanulmányban ez a módszer tökéletesen kielégítő, Kemény fenyegetettségi érzését vizsgálva azonban túlságosan is az individuum körén belül mozog. Ennek oka elsősorban az, hogy Keménynek a nemzetiségekhez való viszonyát egyértelműen pozitívnak tartotta a szomszédnépek barátságát valló Szemlér, s nem elemezte azt az ellentmondást, amelyet a polgárosodás szükségszerű igenlése s a

nemzetiségek megmozdulásaitól való félelem váltott ki Keményből.

A szemléri magatartás hiánytalanul mutatkozik meg a későbbi, felszabadulás után írt, kortárs költők műveiről szóló kritikákban. A mércét a szocialista közösség iránt elkötelezett költő állítja fel — nemcsak magával, költőtársaival szemben is. Igaz, a morális követelményt néha mereven értelmezi, s a kritikai gyakorlatban ez néha bizonyos sematizmust eredményez. (Márki Zoltán első könyve.)

A követelmény azonban jogos, különösen Szemlér Ferenc részéről, aki — s erre *A költészet értelme* című kötete bizonyíték — kiállta a próbát.

Suhai Pál

Diószegi András: Gábor Andor. Bp. 1966. Gondolat K. 186 l. (Irodalomtörténeti Kiskönyvtár. — Magyar írók, 2.)

Irodalomtörténetírásunk korábbi századai többé-kevésbé lezárt egységek, de sem szocialista irodalmunk, sem annak gyökerei alapos és részletes vizsgálat alá még nem kerültek. A kiemelkedő „magányosok" mellett (Ady, József Attila) a líra, epika és dráma irodalmi „szociográfiái" kellenek ehhez a vizsgálathoz, mert az irodalom fejlődése Magyarországon 1919 után derékba tört, s a törést az itthonmaradt polgári irodalom sem heverte ki. Az emigrációban viszont — ha nehezebb körülményekben is — elkezdődött az új alapozású szocialista irodalom megteremtéséért folyó harc.

Gábor Andor, „Amikor kigúnyolta, megbélyegezte, pellengérre állította a köpönyegforgató lakájírókat, egy új írótípusért és új irodalomért indított harcot." (Illés Béla) Diószegi kismonográfiája bebizonyítja, hogy ez a harc volt egyik gyökere szocialista irodalmunk fejlődésének, s ez az erős, eleven gyökér Gábor Andornak ma már klasszikussá vált életműve. A bécsi, berlini és moszkvai évek lettek a lankadatlan erőfeszítés mérföldkövei. Bár nem egyedül járta ezt az utat, róla el lehet mondani, hogy messzebbre és mélyebbre látott harcostársainál a történelmi fejlődés megítélésében. 1932-ben megfogalmazta a távlatot, ami azóta történelem lett:

. . . „S aki buta magyar, ma Horthyval
magyarkodik,
az harminc év múlva velem lesz büszke . . ."
(Válasz egy levélre. Közli Illés László; ItK 1962. 371.)

Szatírikus pamfletjei, riportjai, novellái, karcolatai, versei, regényei, irodalmi tanulmányai és műfordításai várnak kritikai kiadásra. Az életmű mélysége és nagysága csak ezután tárulhat fel egészen. Emellett eddig alig ismert adatokkal azt is szemlélteti Diószegi, hogyan jutott el Gábor Andor a polgári radikalizmus alapjáról a kommunista harcosságig. A döntő fordulat 1919. augusztus 16-án következett be, amikor letartóztatták.

A megalkuvás szelleme nem élhetett abban az emberben, akit a cselekvés erkölcsi kényszere juttatott el végül is a harcos kommunista szemléletig. Az itthonmaradás viszont csak megalkuvást jelenthetett volna. Ez a felismerés lett alapja és indítéka az emigrációnak is.

Végeredményben elmondhatjuk, hogy Diószegi András könyve hasznos figyelmeztető írás. Nemcsak „hézagpótló" szerepet tölt be, hanem emlékeztet az irodalomtörténetírás súlyos adósságaira is.

Tóth János

Osváth Béla: Türelmetlen dramaturgia. Tanulmányok. Bp. 1965. Szépirodalmi K. 376 l.

Drámairodalmunk alapos, mélyreható és a tartósság igényére számottartó marxista értékelése szempontjából örvendetes és szívesen látott minden olyan írás, ami bizonyos részletkérdésekben ellentmondásos vélemények tisztázásához közelebb visz minket.

A fiatalon elhunyt Osváthban alapos felkészültségű és sokoldalú színházi szakértőt vesztettünk el, aki egyaránt jártas volt drámaelméleti kérdésekben, a magyar és a világ dráma- és színháztörténetében. Mélyreható és széles körű ismeretein alapuló meggyőződését szenvedélyes hévvel fejtegette. Élete utolsó napjaiban megjelent humusnak tekinthető kötete megérdemli, hogy ne kendőzzük el azt, amiben esetleg nem értünk egyet vele.

Osváth Béla tanulmánykötete, bár szerzőjének különböző időpontban, különböző témáról megjelent írásait tartalmazza, mégis egységes, szerves egésznek mondható. Azzá avatja elsősorban Leninnek a két kultúra elméletéről szóló tanulmánya, amit Osváth a XX. századi magyar drámára alkalmaz.

Szerencsés találat a kötet címe. Osváth drámaelméleti és drámatörténeti, valamint színházesztétikai írásait valóban egyfajta türelmetlenség jellemzi. A szerző türelmetlensége részben erénye, de túlzásaiban egyben gyengéje is ezeknek az írásoknak. A szerző erénye az, hogy élesen, világosan, határozottan látja, mi a haladó, ma is felhasználható a XX. századi magyar drámairodalom örökségéből és mi az amit el kell vetni. Gyengéje viszont az, hogy szenvedélyes türelmetlenségben csak fehéren-feketén lát, az árnyalatok, az átmenetek nem igen léteznek a számára és így sajnos itt-ott a szemléleti kultusz sematikus látásmódjának veszélyei kísérte-